

**Міністерство освіти і науки України**  
**Західноукраїнський національний університет**  
**Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій**

**Кафедра адміністративного права та судочинства**

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА**  
**з дисципліни: «Фінансове право»**  
**на тему: «Правове регулювання діяльності НБУ»**

Студентка групи: ПРз-31

Медведюк О.В

Керівник: к.ю.н., доц. Вербіцька М.В.

Національна шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_\_\_\_

Оцінка: ECTS \_\_\_\_\_

**Члени комісії:**

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище та ініціали)

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище та ініціали)

\_\_\_\_\_  
(підпис) (прізвище та ініціали)

**Тернопіль - 2026**

## ЗМІСТ

|                                                                                                           |           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ВСТУП .....</b>                                                                                        | <b>3</b>  |
| <b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ .....</b>                    | <b>6</b>  |
| 1.1. Поняття, правова природа та статус Національного банку України.....                                  | 6         |
| 1.2. Нормативно-правова база, що регулює діяльність НБУ .....                                             | 11        |
| 1.3. Принципи діяльності та функції Національного банку України .....                                     | 15        |
| <b>РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ НБУ .....</b>                    | <b>21</b> |
| 2.1. Повноваження Національного банку України у сфері грошово-кредитної політики .....                    | 21        |
| 2.2. Правове регулювання банківського нагляду та контролю НБУ .....                                       | 27        |
| 2.3. Взаємодія Національного банку України з органами державної влади та міжнародними організаціями ..... | 32        |
| <b>ВИСНОВКИ .....</b>                                                                                     | <b>37</b> |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>                                                                   | <b>40</b> |

## ВСТУП

**Актуальність теми роботи.** Актуальність теми дослідження правового регулювання діяльності Національного банку України зумовлена тим, що в сучасних умовах розвитку держави саме центральний банк виступає одним із ключових суб'єктів забезпечення стабільності фінансової системи, підтримання національної валюти та реалізації ефективної грошово-кредитної політики. В умовах економічної нестабільності, воєнного стану, інтеграційних процесів та постійних змін у міжнародному фінансовому середовищі значення діяльності Національного банку України суттєво зростає, оскільки від якості його функціонування залежить рівень економічної безпеки держави, стабільність банківської системи та захист інтересів громадян.

Правове регулювання діяльності Національного банку України займає важливе місце у системі фінансового та банківського права, оскільки НБУ є особливим державним органом, який поєднує в собі функції центрального банку та органу державного управління у сфері грошово-кредитних відносин. Законодавче визначення його статусу, компетенції, принципів діяльності та меж повноважень має надзвичайно важливе значення для забезпечення ефективності функціонування всієї банківської системи держави. Водночас сучасний розвиток економічних процесів вимагає постійного оновлення нормативно-правової бази, яка регулює діяльність НБУ, що зумовлює необхідність наукового аналізу існуючих правових норм та практики їх застосування.

Особливого значення дана тема набуває у зв'язку з тим, що Національний банк України відіграє визначальну роль у забезпеченні стабільності гривні, регулюванні банківської діяльності та здійсненні валютного контролю. Саме НБУ уповноважений приймати рішення, які безпосередньо впливають на економічний розвиток держави, функціонування фінансових установ та рівень довіри населення до банківської системи. В умовах фінансових криз та економічних викликів ефективність правового

механізму діяльності Національного банку України стає одним із головних факторів підтримання стабільності державної економіки та забезпечення належного функціонування фінансового сектору.

Важливість дослідження також полягає у тому, що діяльність НБУ ґрунтується на значній кількості нормативно-правових актів, серед яких провідне місце займають Конституція України, закони України та підзаконні нормативні акти самого Національного банку України. При цьому постійне реформування банківського законодавства, адаптація національних правових норм до міжнародних стандартів та європейського законодавства створюють необхідність комплексного аналізу правового регулювання діяльності центрального банку. Дослідження даної теми дозволяє визначити проблемні аспекти правового забезпечення діяльності НБУ та запропонувати шляхи їх удосконалення відповідно до сучасних умов розвитку держави.

Не менш важливим є те, що правове регулювання діяльності Національного банку України безпосередньо пов'язане із забезпеченням незалежності центрального банку від інших органів державної влади. Незалежність НБУ визнається однією з основних гарантій стабільності фінансової системи та ефективності проведення монетарної політики. Водночас питання меж такої незалежності, механізмів контролю за діяльністю НБУ та відповідальності його органів управління залишаються дискусійними у науковій літературі та правозастосовній практиці. Саме тому дослідження правових аспектів діяльності Національного банку України є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

**Мета та завдання роботи.** Мета дослідження полягає у комплексному аналізі правового регулювання діяльності Національного банку України, дослідженні його правового статусу, функцій, повноважень та особливостей здійснення державного регулювання у банківській сфері, а також у визначенні проблемних аспектів чинного законодавства та шляхів його вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети в роботі необхідно виконати відповідні завдання:

- Охарактеризувати поняття, правову природу та статус Національного банку України;
- Дослідити нормативно-правову базу, що регулює діяльність Національного банку України;
- Проаналізувати принципи діяльності та функції Національного банку України;
- Визначити повноваження Національного банку України у сфері грошово-кредитної політики;
- Дослідити особливості правового регулювання банківського нагляду та контролю, що здійснюється НБУ;
- Охарактеризувати взаємодію Національного банку України з органами державної влади та міжнародними організаціями.

**Об’єкт дослідження.** Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі організації та здійснення діяльності Національного банку України у сфері банківського та фінансового регулювання.

**Предмет дослідження.** Предметом дослідження є норми чинного законодавства України, які регулюють діяльність Національного банку України, його правовий статус, функції, повноваження, принципи діяльності та практика їх реалізації.

**Методи дослідження.** У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема аналіз і синтез для опрацювання наукових джерел, типологічний і діалектичний методи з метою осмислення та узагальнення теоретичного і практичного матеріалу, компаративістський метод для порівняльного аналізу, а також принцип цілісності, який передбачає структурний поділ об’єкта дослідження для глибшого розуміння його внутрішньої будови.

**Структура роботи.** Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ**

### **1.1. Поняття, правова природа та статус Національного банку України**

Правова інституція Національного банку України посідає особливе місце в системі органів державної влади, оскільки він одночасно виконує функції центрального банку, регулятора грошово-кредитного ринку та ключового суб'єкта монетарної політики. Визначення його поняття охоплює сукупність владних повноважень, майнову відокремленість та особливий порядок взаємодії з іншими гілками влади. Як слушно зазначається у науковій літературі, Національний банк України є унікальним суб'єктом, адже він поєднує риси державного органу, економічного регулятора та банківської установи особливого типу [22, с. 374]. Така багатоаспектна природа зумовлює необхідність глибокого аналізу його правового становища, особливо в контексті сучасних викликів, пов'язаних із фінансовою нестабільністю та воєнним станом.

Правова природа Національного банку України є однією з найбільш дискусійних тем у сучасному фінансовому та адміністративному праві. З одного боку, він наділений публічно-владними повноваженнями, зокрема правом встановлювати обов'язкові правила для банків та інших фінансових установ, здійснювати банківський нагляд та застосовувати заходи впливу за порушення законодавства [13, с. 45]. З іншого боку, Національний банк діє на засадах самостійності та незалежності, що виражається у забороні втручання органів законодавчої та виконавчої влади у його монетарну політику. Така подвійна природа дає підстави окремим дослідникам відносити його до суб'єктів адміністративно-процедурних відносин, оскільки він реалізує свої функції через адміністративні процедури, зокрема ліцензування, реєстрацію та нагляд [30, с. 789]. Водночас цивілістичний підхід акцентує увагу на тому, що

Національний банк може виступати учасником майнових відносин, наприклад, при випуску власних цінних паперів або нумізматичної продукції [25, с. 135].

Важливим аспектом правової природи Національного банку є його статус як особливого суб'єкта державного фінансового моніторингу, що передбачає широке коло обов'язків щодо запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Як зазначається у дослідженнях з адміністративно-правового статусу, Національний банк України виступає ключовою ланкою у системі фінансового моніторингу, оскільки саме через нього проходять основні міжбанківські розрахунки та операції з великими сумами коштів [13, с. 47]. Він має право зупиняти фінансові операції, отримувати пояснення від банків та надсилати узагальнені матеріали до Державної служби фінансового моніторингу. Така діяльність підкреслює адміністративно-владний елемент у природі Національного банку, який, однак, не перетворює його на типовий орган виконавчої влади, оскільки він не входить до системи Кабінету Міністрів України.

Ключовою характеристикою правового статусу Національного банку України є його конституційне закріплення як центрального банку держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці. Конституція України прямо визначає, що захист гривні є головним обов'язком Національного банку, причому ця функція реалізується ним незалежно від інших органів влади [1, с. 2]. Такий конституційний імператив надає Національному банку особливої ваги в системі стримувань і противаг, адже він не підзвітний уряду у питаннях монетарної політики. Законодавче закріплення цього статусу міститься в Законі України «Про Національний банк України», який деталізує його повноваження, структуру управління та принципи взаємодії з іншими державними органами [2, с. 5]. Саме завдяки такому нормативному регулюванню забезпечується необхідний баланс між незалежністю центрального банку та його підконтрольністю суспільству через Раду Національного банку.

У сучасних умовах воєнного стану правовий статус Національного банку України зазнав певної трансформації, яка виявилася у розширенні його оперативних повноважень та посиленні регуляторної функції. Дослідники слушно відзначають, що монетарна політика Національного банку у період війни набула ознак антикризового управління, що вимагало від регулятора швидкого реагування на загрози фінансовій стабільності [6, с. 42]. Зокрема, були запроваджені адміністративні обмеження на валютному ринку, фіксований курс гривні, а також розширені можливості рефінансування банків. Такі заходи, хоч і є тимчасовими, демонструють гнучкість правової природи Національного банку, який здатен поєднувати публічно-владні методи впливу з ринковими інструментами регулювання. Водночас надзвичайна ситуація актуалізувала питання про межі адміністративної дискреції Національного банку та його відповідальності за прийняті рішення [11, с. 99].

Одним із проявів правового статусу Національного банку є його роль у регулюванні валютних відносин, яка реалізується через встановлення порядку здійснення валютних операцій, формування валютних резервів та інтервенції на міжбанківському валютному ринку. Як зауважується в аналітичних дослідженнях, ефективність втручань Національного банку для регулювання курсу гривні залежить від багатьох чинників, зокрема від стану міжнародних резервів та рівня довіри до національної валюти [29, с. 60]. При цьому правові механізми валютного регулювання мають переважно адміністративно-правовий характер, оскільки передбачають можливість запровадження обов'язкових норм резервування, граничних строків розрахунків та інших обмежень. Такий підхід свідчить, що валютна політика є тією сферою, де публічно-правова природа Національного банку проявляється найбільш рельєфно.

Крім регулятивних функцій, Національний банк України наділений також правом випуску банкнот, монет та інших видів грошових знаків, що становить одну з його найдавніших монопольних прерогатив. Особливе місце в цій діяльності посідає нумізматична продукція, випуск та реалізація якої

регулюються спеціальними адміністративно-правовими актами. Як слушно відзначається у фаховій літературі, механізм адміністративно-правового регулювання випуску нумізматичної продукції включає процедури планування, дизайну, карбування та розповсюдження пам'ятних монет [25, с. 136]. Ця діяльність має подвійне значення: з одного боку, вона слугує популяризації історії та культури України, а з іншого, є джерелом додаткового доходу для держави. Таким чином, навіть у таких специфічних напрямках роботи проявляється багатогранність правового статусу Національного банку, який поєднує публічні інтереси з елементами комерційної діяльності.

Важливою складовою правової природи Національного банку є його роль у забезпеченні стабільності банківської системи через банківський нагляд та регулювання. Порівняльний аналіз вітчизняного та європейського досвіду свідчить, що Україна поступово адаптує механізми нагляду до стандартів Європейського Союзу, що передбачає посилення вимог до капіталу банків, якості активів та систем управління ризиками [8, с. 75]. Національний банк виступає головним суб'єктом такого нагляду, маючи право проводити перевірки, вимагати усунення порушень та ініціювати процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку. Ця функція безпосередньо пов'язана із захистом прав вкладників та кредиторів, а отже, має яскраво виражене публічно-правове спрямування. Водночас надмірна концентрація наглядових повноважень в одному органі породжує дискусії щодо необхідності створення незалежного мегарегулятора або розподілу функцій між різними інституціями.

Правовий статус Національного банку не обмежується лише регуляторними та наглядовими функціями, а включає також його участь у формуванні та реалізації грошово-кредитної політики через процентні ставки, операції на відкритому ринку та обов'язкові резерви. Як доводиться в наукових працях, монетарна політика НБУ в умовах воєнного стану зазнала суттєвих змін, зокрема було відкориговано підходи до процентного каналу, валютного регулювання та рефінансування банків [21, с. 95]. Ці зміни вимагали не лише економічних розрахунків, але й юридичного оформлення у вигляді постанов

Правління Національного банку, які мають нормативно-правовий характер. Такий спосіб правового регулювання підкреслює нормотворчу складову статусу Національного банку, який є своєрідним делегованим законодавцем у сфері банківської діяльності.

Незалежність Національного банку, що закріплена на конституційному та законодавчому рівнях, не означає його безконтрольності або абсолютної свободи від юридичної відповідальності. Питання адміністративної відповідальності Національного банку як юридичної особи публічного права є відносно новим напрямом наукових досліджень, оскільки традиційно вважалося, що центральний банк не може бути суб'єктом адміністративних правопорушень. Проте сучасна доктрина виходить з того, що у випадках порушення законодавства про захист економічної конкуренції, фінансовий моніторинг або порядок проведення розрахунків, до Національного банку можуть бути застосовані заходи адміністративної відповідальності [11, с. 101]. Це свідчить про те, що навіть найбільш незалежні державні інституції не перебувають поза межами правового поля та зобов'язані дотримуватися загальних правил, встановлених законодавством.

Отже, правова природа Національного банку України є унікальною та багатоаспектною, адже він поєднує в собі публічно владні повноваження, особливий конституційно закріплений статус незалежного регулятора, а також можливість здійснювати окремі елементи господарської діяльності. Його правовий статус не вписується в класичні моделі органів виконавчої влади чи цивільних установ, що вимагає визнання за ним статусу особливого суб'єкта публічного права з виключною компетенцією у сфері монетарної політики, банківського нагляду та валютного регулювання. У сучасних умовах, особливо в період воєнного стану, роль Національного банку суттєво зростає, а його повноваження розширюються, проте основою його діяльності залишається конституційний обов'язок забезпечення стабільності грошової одиниці України.

## 1.2. Нормативно-правова база, що регулює діяльність НБУ

Діяльність Національного банку України, як центрального банку держави, ґрунтується на розгалуженій та ієрархічно побудованій нормативно-правовій базі, що охоплює акти різної юридичної сили. На вершині цієї системи перебуває Конституція України, яка визначає ключові засади функціонування Національного банку, зокрема його виключну функцію із забезпечення стабільності грошової одиниці та незалежність у здійсненні монетарної політики [1]. Конституційні норми створюють той фундамент, на якому будується все поточне законодавство, адже вони встановлюють межі втручання інших органів державної влади у сферу грошово-кредитного регулювання. Жоден закон чи підзаконний акт не може суперечити цим конституційним імперативам, що забезпечує стабільність правового статусу Національного банку. Таким чином, Конституція виступає не просто формальним джерелом, а матеріальною основою всієї системи правового регулювання банківської діяльності.

Базовим законом, який детально регламентує організацію, повноваження та принципи роботи Національного банку, є Закон України «Про Національний банк України». Цей нормативно-правовий акт визначає правовий статус Національного банку як юридичної особи публічного права, його структуру, порядок формування органів управління, а також основні інструменти грошово-кредитної політики [2]. Закон встановлює, що Національний банк є підзвітним Верховній Раді України, однак у межах своїх повноважень він діє незалежно від інших органів державної влади. Важливим здобутком цього закону є закріплення принципу невтручання органів законодавчої та виконавчої влади у здійснення монетарної політики, що відповідає найкращим світовим стандартам центрального банківництва. Крім того, саме цим законом передбачено, що Національний банк має право видавати нормативно-правові акти з питань, віднесених до його компетенції, які є обов'язковими для

виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, банками та іншими фінансовими установами.

Особливе місце в системі нормативно-правового регулювання займають акти самого Національного банку, зокрема постанови Правління, які мають нормативний характер та конкретизують положення законів. Ці акти регулюють широке коло питань, починаючи від порядку реєстрації банків та видачі їм ліцензій, закінчуючи правилами бухгалтерського обліку у банках та методикою розрахунку економічних нормативів. Як слушно зазначається в адміністративно-правових дослідженнях, нормативно-правові акти Національного банку є невід'ємною частиною національного законодавства, оскільки вони заповнюють прогалини, які об'єктивно не можуть бути врегульовані на рівні законів через динамічність банківських відносин [22, с. 375]. Водночас такі акти не повинні суперечити Конституції та законам України, а у випадку їх оскарження вони можуть бути визнані недійсними у судовому порядку, що свідчить про дієвість механізмів контролю за нормотворчістю центрального банку.

Важливим елементом нормативно-правової бази є також закони України, які регулюють суміжні сфери та опосередковано впливають на діяльність Національного банку. До них належать Закон України «Про банки і банківську діяльність», який визначає загальні засади функціонування банківської системи, а також закони про платіжні системи, валютне регулювання та фінансовий моніторинг. Кожен із цих актів окреслює окремі аспекти роботи Національного банку як регулятора та наглядового органу, створюючи цілісну правову матерію, в межах якої він реалізує свої повноваження. Як підкреслюється у фаховій літературі з банківського нагляду, саме системна єдність цих законів дозволяє Національному банку ефективно виконувати свої функції навіть у кризових умовах [8, с. 48]. Без належного узгодження між різними законодавчими актами виникали б численні колізії, що унеможливило б оперативне реагування на виклики у фінансовому секторі.

У сучасних умовах правового режиму воєнного стану нормативно-правова база діяльності Національного банку зазнала певних змін, які виявилися у прийнятті спеціальних законів та підзаконних актів. Зокрема, було розширено повноваження Національного банку щодо запровадження адміністративних обмежень на валютному ринку, встановлення особливого порядку проведення розрахунків та тимчасового блокування операцій, пов'язаних із ризиками для національної безпеки. Як зауважується в аналітичних дослідженнях, такі зміни потребували оперативного законодавчого супроводу, оскільки без належних правових підстав дії Національного банку могли б розцінюватися як перевищення повноважень [6, с. 43]. Прийняття Верховною Радою низки антикризових законів дозволило Національному банку легально застосовувати надзвичайні інструменти монетарної політики, що стало важливим фактором збереження фінансової стабільності в умовах війни.

Окремої уваги заслуговує питання про міжнародно-правову складову нормативно-правової бази, адже діяльність Національного банку України певною мірою узгоджується з міжнародними стандартами та зобов'язаннями держави. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає поступове наближення законодавства України, включно з банківським, до *acquis* ЄС, що безпосередньо впливає на нормотворчу діяльність Національного банку. Дослідники порівняльно-правового аспекту банківського нагляду відзначають, що Україна вже здійснила значний обсяг роботи з імплементації директив Європейського Союзу у сфері достатності капіталу, управління ризиками та захисту прав споживачів фінансових послуг [8, с. 112]. Цей процес вимагає від Національного банку не лише змін у внутрішніх нормативних актах, але й перегляду підходів до регулювання та нагляду, що значно підвищує якість усієї національної банківської системи.

Значний масив нормативно-правового регулювання стосується також адміністративно-процедурних відносин, у які вступає Національний банк як суб'єкт владних повноважень. Йдеться про правила реєстрації банків, видачі

ліцензій, проведення перевірок, застосування заходів впливу та розгляду скарг на дії банківських установ. Як слушно підкреслюється у науковій літературі, Національний банк України виступає активним суб'єктом адміністративно-процедурних відносин у банківській сфері, а тому його діяльність має відповідати принципам прозорості, передбачуваності та пропорційності [30, с. 790]. Порухення встановлених процедур може призвести до визнання рішень Національного банку незаконними, що підтверджується численною судовою практикою. Саме тому внутрішні нормативні акти Національного банку містять детальні процедурні правила, які мінімізують ризик свавільного застосування владних повноважень.

Важливим аспектом нормативно-правової бази є також регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням банківської таємниці та захистом персональних даних клієнтів банків. Національний банк, здійснюючи наглядові функції, отримує доступ до конфіденційної інформації, що вимагає від нього дотримання спеціальних правових режимів її зберігання та використання. У цивільно-правовому аспекті дослідники наголошують, що баланс між необхідністю ефективного нагляду та правом на банківську таємницю забезпечується саме завдяки чіткому нормативному визначенню підстав, порядку та обсягу доступу посадових осіб Національного банку до банківської інформації [23, с. 78]. Будь-яке розширення цих меж без відповідних законодавчих змін вважалося б порушенням, що може стати підставою для юридичної відповідальності. Таким чином, нормативна база виконує не лише організаційну, але й охоронну функцію, захищаючи як публічні інтереси держави, так і приватні інтереси клієнтів банків.

Не слід оминути увагою й питання про місце нормативно-правових актів Національного банку в системі національного законодавства з точки зору їх ієрархії та юридичної сили. Попри те, що ці акти є підзаконними, вони мають обов'язковий характер для невизначеного кола осіб, а в окремих випадках навіть мають вищу силу порівняно з відомчими актами інших органів державної влади. Як зазначається в дисертаційних дослідженнях, такий

особливий статус актів Національного банку виправданий специфікою монетарної сфери, яка потребує швидкого реагування на зміну економічних умов [27, с. 95]. Законодавець свідомо надав Національному банку право на оперативне нормотворення, оскільки прийняття законів потребує значного часу, а ринкові обставини можуть змінитися протягом кількох днів. Такий підхід, однак, не означає безконтрольності: всі нормативні акти Національного банку реєструються в Міністерстві юстиції України та можуть бути оскаржені в судовому порядку.

Отже, нормативно-правова база, що регулює діяльність Національного банку України, має складну багаторівневу структуру, яка охоплює Конституцію України, спеціальні закони, підзаконні нормативно-правові акти самого Національного банку, а також міжнародні договори та стандарти. Кожен із цих рівнів виконує власну функцію: Конституція закріплює фундаментальні засади незалежності центрального банку, Закон «Про Національний банк України» деталізує його статус та повноваження, а власні нормативні акти забезпечують оперативне реагування на зміни у фінансовому секторі. У період воєнного стану ця база продемонструвала здатність до динамічного розвитку, що дозволило Національному банку легітимно застосовувати надзвичайні інструменти монетарної політики.

### **1.3. Принципи діяльності та функції Національного банку України**

Діяльність Національного банку України як центрального банку держави ґрунтується на системі фундаментальних принципів, які визначають його місце в системі органів влади та окреслюють межі його повноважень. Головним серед цих принципів є принцип незалежності, який полягає у тому, що Національний банк при здійсненні монетарної політики не підпорядковується органам законодавчої, виконавчої чи судової влади та діє на основі власних рішень, ухвалених у межах закону. Цей принцип має

конституційне закріплення та деталізується у Законі України «Про Національний банк України», де прямо передбачається заборона будь-якого втручання у діяльність центрального банку з боку Президента, Верховної Ради чи Кабінету Міністрів. Як слушно зазначається в адміністративно-правових дослідженнях, незалежність Національного банку є не привілеєм, а необхідною умовою ефективного виконання ним своїх функцій, особливо в частині стримування інфляційних процесів [22, с. 374]. Без цього принципу монетарна політика ризикує стати заручником політичних циклів, що в кінцевому підсумку підриває довіру до національної валюти.

Другим за значенням принципом діяльності Національного банку є принцип прозорості та підзвітності, який передбачає, що всі рішення центрального банку мають бути зрозумілими для суспільства, а його керівництво зобов'язане регулярно звітувати перед Верховною Радою України. Цей принцип реалізується через обов'язкове оприлюднення основних рішень Правління, публікацію звітів про монетарну політику, а також через щорічні виступи Голови Національного банку в парламенті. Дослідники наголошують, що прозорість є своєрідною компенсацією за незалежність, адже чим більше повноважень має центральний банк, тим більшою має бути його відкритість перед громадськістю [13, с. 52]. В умовах воєнного стану вимоги до прозорості певною мірою коригуються міркуваннями національної безпеки, однак базовий принцип інформування суспільства про ключові рішення залишається незмінним. Відсутність належної прозорості може призвести до втрати довіри до центрального банку, що в банківській сфері часто має наслідком масове вилучення депозитів та втечу від національної валюти.

Важливим принципом, який пронизує всю діяльність Національного банку, є принцип стабільності, що полягає у спрямованості всіх інструментів монетарної політики на досягнення цінової стабільності та стійкості банківської системи. Цей принцип реалізується через поєднання ринкових та адміністративних методів регулювання, причому пріоритет віддається ринковим механізмам, які не спотворюють природних процесів ціноутворення.

Як зазначається в аналізі монетарної політики Національного банку у період воєнного стану, пріоритетом стала фіксація обмінного курсу гривні поряд із підтримкою банківської ліквідності через механізми рефінансування [6, с. 44]. Такий підхід дозволив уникнути паніки на валютному ринку та забезпечив безперебійне функціонування платіжної системи, що стало одним із чинників економічної стійкості України в умовах повномасштабної війни. Стабільність як принцип вимагає від Національного банку не лише реагування на поточні виклики, але й прогнозування майбутніх ризиків, що неможливо без якісного аналізу макроекономічних показників.

Переходячи до функцій Національного банку України, слід насамперед назвати емісійну функцію, яка є історично найдавнішою та найбільш впізнаваною серед усіх повноважень центральних банків світу. Національний банк має виключне право випускати гривню як національну валюту, організовувати її обіг, а також вилучати з обігу зношені банкноти та монети. Особливим різновидом цієї функції є випуск нумізматичної продукції, тобто пам'ятних та ювілейних монет, що мають колекційну цінність. Як слушно зауважується у дослідженнях адміністративно-правового аспекту випуску такої продукції, Національний банк при цьому виступає не лише емітентом, але й повноцінним учасником ринку, оскільки реалізує пам'ятні монети за цінами, що перевищують їх номінальну вартість [25, с. 135]. Емісійна функція, однак, не є безмежною, адже надмірне випускання грошей без належного економічного підґрунтя веде до інфляції, що суперечить принципу стабільності. Тому Національний банк постійно балансує між потребою економіки в ліквідності та загрозою знецінення грошей, використовуючи для цього інструменти стерилізації надлишкової грошової маси.

Не менш важливою є функція регулювання та нагляду за діяльністю банків та інших фінансових установ, яка реалізується через встановлення обов'язкових нормативів, проведення перевірок та застосування заходів впливу до порушників. Ця функція набуває особливого значення в умовах нестабільності, коли ризики банкрутства окремих банків можуть перерости у

системну кризу з катастрофічними наслідками для всієї економіки. Дослідники порівняльно-правового аспекту банківського нагляду відзначають, що українська модель нагляду поступово наближається до європейських стандартів, зокрема в частині ризик-орієнтованого підходу та вимог до прозорості структури власності банків [8, с. 76]. Національний банк має право вимагати від банків збільшення статутного капіталу, обмежувати окремі види операцій, а в крайніх випадках ініціювати процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку. Така концентрація владних повноважень потребує дієвих механізмів запобігання зловживанням, які реалізуються через систему адміністративного та судового контролю за рішеннями Національного банку.

Серед функціональних напрямів діяльності Національного банку особливе місце займає реалізація валютної політики, що включає як регулювання обмінного курсу, так і управління міжнародними резервами держави. Національний банк виступає головним агентом валютного регулювання, встановлюючи правила проведення валютних операцій, визначаючи порядок купівлі та продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку, а також здійснюючи валютні інтервенції для згладжування різких коливань курсу. Як підкреслюється в аналітичних дослідженнях, ефективність валютних інтервенцій залежить від обсягу золотовалютних резервів та рівня довіри до політики центрального банку [29, с. 62]. В умовах війни Національний банк запровадив низку адміністративних обмежень на валютному ринку, зокрема фіксацію курсу та граничні строки розрахунків за експортно-імпортними операціями. Ці заходи, хоч і є тимчасовими, дозволили зберегти контроль над валютним ринком та уникнути неконтрольованого відтоку капіталу за кордон.

Функція забезпечення стабільності платіжної системи та розвитку безготівкових розрахунків набуває все більшого значення в умовах цифрової трансформації економіки. Національний банк визначає порядок функціонування систем електронних платежів, встановлює вимоги до

учасників таких систем та контролює дотримання законодавства про платіжні послуги. Як зазначається в дослідженнях господарсько-правового аспекту ринку електронних фінансових послуг, саме Національний банк є гарантом безпеки та безперервності безготівкових розрахунків, що особливо важливо в період воєнних дій, коли значна частина населення була змушена перейти на дистанційне обслуговування [9, с. 23]. Розвиток системи миттєвих платежів та запровадження мобільних додатків для розрахунків стали важливими елементами фінансової інклюзії, що дозволило мільйонам громадян продовжувати користуватися банківськими послугами навіть на тимчасово окупованих територіях. Забезпечення безперебійної роботи платіжної інфраструктури в умовах війни стало справжнім випробуванням для Національного банку, яке він витримав завдяки ефективному поєднанню правових, технічних та організаційних заходів.

Важливою функцією, яка часто залишається поза увагою широкої громадськості, є функція банкіра Уряду, тобто обслуговування рахунків Кабінету Міністрів України, Державної казначейської служби та інших органів виконавчої влади. Національний банк здійснює розрахунково-касове обслуговування бюджету, акумулює податкові надходження, здійснює платежі за державними зобов'язаннями, а також управляє коштами Єдиного казначейського рахунка. У період війни ця функція набула критичного значення, оскільки йшлося про фінансування оборонних потреб, виплату пенсій та соціальної допомоги. Дослідники слушно відзначають, що Національний банк виступає як фінансовий агент Уряду, забезпечуючи безперебійне виконання бюджету навіть в умовах бойових дій [21, с. 98]. При цьому важливо підкреслити, що обслуговування рахунків Уряду не означає підпорядкування Національного банку Кабінету Міністрів, адже у питаннях монетарної політики центральний банк зберігає повну незалежність, що виключає пряме фінансування бюджетного дефіциту за рахунок емісії.

Отже, принципи діяльності та функції Національного банку України становлять взаємопов'язану систему, де незалежність, прозорість та

стабільність виступають фундаментальними засадами, на яких ґрунтується реалізація його основних повноважень. Емісійна функція, банківський нагляд, валютне регулювання, забезпечення стабільності платіжної системи та обслуговування рахунків Уряду разом утворюють цілісний механізм, спрямований на досягнення головної мети, а саме захисту гривні та підтримки фінансової стабільності держави. У період воєнного стану ці принципи та функції набули особливого значення, оскільки саме завдяки їм Національний банк зміг оперативно адаптувати монетарну політику до екстремальних умов, запровадивши необхідні адміністративні обмеження при збереженні ринкових засад.

## **РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ НБУ**

### **2.1. Повноваження Національного банку України у сфері грошово-кредитної політики**

Повноваження Національного банку України у сфері грошово-кредитної політики є визначальним елементом його правового статусу, адже саме через їх реалізацію центральний банк впливає на грошову масу, інфляцію та обмінний курс національної валюти. Стаття 6 Закону України «Про Національний банк України» закріплює, що основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України, причому пріоритетом визначено досягнення та підтримку цінової стабільності [2]. Це означає, що всі інші цілі, зокрема сприяння економічному зростанню чи підтримка банківської системи, можуть реалізовуватися лише за умови, що вони не перешкоджають головному завданню захисту гривні від знецінення. Такий підхід є класичним для сучасного центрального банківництва, адже тривала інфляція завдає значно більшої шкоди економіці, ніж тимчасові труднощі окремих банків чи помірне уповільнення зростання.

Центральне місце в системі грошово-кредитного регулювання посідає визначення та проведення монетарної політики, що прямо передбачено пунктом 1 статті 7 Закону України «Про Національний банк України», де зазначено, що Національний банк відповідно до розроблених Радою Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить таку політику [2]. Це повноваження реалізується через встановлення облікової ставки, яка є орієнтиром для вартості грошей у всій економіці, а також через операції на відкритому ринку, тобто купівлю чи продаж державних цінних паперів для регулювання ліквідності банківської системи. Як зазначається в дослідженнях монетарної політики в умовах війни, саме гнучке коригування процентних ставок дозволило Національному банку стримувати інфляційний тиск, не допускаючи при цьому колапсу кредитування реального сектора [21, с. 97].

Ефективність цього інструменту залежить від точності прогнозів макроекономічної динаміки, що вимагає від Національного банку постійного моніторингу десятків показників, від рівня безробіття до світових цін на сировину.

Ключовим повноваженням, яке вирізняє центральний банк серед усіх інших фінансових установ, є монопольне право на емісію національної валюти та організацію готівкового грошового обігу, що закріплено в пункті 2 статті 7 Закону України «Про Національний банк України» [2]. Це означає, що жодна інша установа в Україні не має права випускати банкноти чи монети, які виконують функцію законного платіжного засобу, а Національний банк несе повну відповідальність за дизайн, захист від підробок та своєчасне забезпечення банків готівкою.

Крім того, пункт 2-1 тієї ж статті передбачає, що Національний банк відповідно до закону здійснює емісію цифрових грошей, визначає порядок їх випуску, зберігання та погашення, а також особливості виконання платіжних операцій з їх застосуванням [2]. Це порівняно нове повноваження відкриває перспективи для створення електронної гривні, яка може стати більш ефективною альтернативою готівці та криптовалютам, особливо в умовах цифрової трансформації фінансового сектору. Дослідники цивільно-правового аспекту цифрових грошей наголошують, що правовий режим такого інструменту потребує окремого законодавчого врегулювання, оскільки традиційні норми про готівкові гроші не можуть бути автоматично поширені на електронні аналоги [3, с. 88].

Важливим повноваженням, яке реалізує Національний банк у межах грошово-кредитної політики, є функція кредитора останньої інстанції для банків, що закріплено в пункті 3 статті 7 Закону України «Про Національний банк України» [2]. Це означає, що коли банк стикається з тимчасовим дефіцитом ліквідності та не може залучити кошти на ринку, він має право звернутися до Національного банку за кредитом рефінансування, який надається під заставу ліквідних активів. Однак ця функція не є безумовною,

адже Національний банк надає таку підтримку лише тим банкам, які визнаються платоспроможними, але тимчасово неплатоспроможними, що дозволяє запобігти паніці та масовому вилученню депозитів.

Як слушно зауважується в аналізі діяльності Національного банку в умовах війни, саме програми рефінансування стали одним із ключових факторів, які дозволили банківській системі вистояти в найскладніші місяці 2022 року, коли значна кількість відділень опинилася на тимчасово окупованих територіях [14, с. 73]. Кредитор останньої інстанції працює невидимо для пересічного клієнта, проте його відсутність призвела б до миттєвого краху навіть відносно здорових банків, які стали б жертвою масової втечі вкладників.

Повноваження щодо валютного регулювання та валютного нагляду, закріплені в пункті 14 статті 7 Закону України «Про Національний банк України», тісно пов'язані з грошово-кредитною політикою, оскільки курс національної валюти є одним із найважливіших монетарних індикаторів [2]. Національний банк визначає порядок виконання операцій в іноземній валюті, організовує та здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами, а також має право запроваджувати адміністративні обмеження для запобігання різким коливанням курсу.

В умовах воєнного стану ці повноваження були суттєво розширені, що дозволило Національному банку запровадити фіксований курс гривні, обмежити вивезення готівкової валюти за кордон та встановити граничні строки розрахунків за експортно-імпортними контрактами. Дослідники валютної політики слушно відзначають, що такі заходи є тимчасовими та вимушеними, адже в довгостроковій перспективі ринкове курсоутворення є більш ефективним механізмом, ніж адміністративне стримування [26, с. 347]. Національний банк постійно балансує між необхідністю стабілізації валютного ринку та збереженням золотовалютних резервів, які є подушкою безпеки на випадок найскладніших сценаріїв.

Управління золотовалютним резервом, передбачене пунктом 15 статті 7 Закону України «Про Національний банк України», є тим повноваженням, яке

безпосередньо впливає на спроможність Національного банку проводити ефективну грошово-кредитну політику, особливо в кризових умовах [2]. Золотовалютні резерви складаються з іноземної валюти, золота та інших високоліквідних активів, які можуть бути швидко використані для проведення валютних інтервенцій або погашення зовнішнього боргу.

Національний банк не лише накопичує та зберігає ці резерви, але й здійснює операції з їх розміщення на міжнародних фінансових ринках з метою отримання прибутку при збереженні прийнятного рівня ризику. Як підкреслюється в аналітичних дослідженнях, розмір золотовалютних резервів є одним із головних індикаторів довіри міжнародних інвесторів до економіки країни, адже чим більшими є резерви, тим меншим є ризик дефолту за зовнішніми зобов'язаннями [29, с. 59]. В умовах повномасштабної війни міжнародна допомога, яка надходила через механізми Міжнародного валютного фонду та інших донорів, дозволила Національному банку підтримувати резерви на достатньому рівні, що стало важливим фактором стримування панічних настроїв на валютному ринку.

Значний обсяг повноважень Національного банку у сфері грошово-кредитної політики реалізується через аналіз та прогнозування макроекономічних показників, що прямо передбачено пунктом 16 статті 7 Закону України «Про Національний банк України» [2]. Національний банк здійснює моніторинг динаміки грошово-кредитних, валютних та фінансових показників, складає платіжний баланс, а також готує прогнози розвитку економіки, які є основою для прийняття рішень про зміну процентних ставок або валютних інтервенцій. Якість цих прогнозів безпосередньо визначає ефективність усієї монетарної політики, адже помилка в оцінці майбутньої інфляції може призвести до того, що облікова ставка буде або занадто високою, що вб'є економічну активність, або занадто низькою, що розкрутить інфляційну спіраль.

Дослідники наголошують, що в умовах воєнного стану точність прогнозів суттєво знижується через надзвичайно високий рівень

невизначеності, однак Національний банк змушений приймати рішення на основі тих даних, які доступні в реальному часі [6, с. 45]. Це робить монетарну політику значною мірою мистецтвом балансування між ризиками, а не суто технічною процедурою, що вимагає від керівництва Національного банку високого професіоналізму та здатності діяти в умовах неповної інформації.

Окремим блоком повноважень, який має безпосереднє відношення до грошово-кредитної політики, є визначення напрямів розвитку сучасних електронних банківських та платіжних технологій, що закріплено в пункті 7 статті 7 Закону України «Про Національний банк України» [2]. Національний банк створює та забезпечує безперервне функціонування власних платіжних систем, а також розвиває систему електронної дистанційної ідентифікації BankID, яка дозволяє громадянам отримувати банківські послуги без фізичного відвідування відділень. Це повноваження набуло критичного значення під час війни, коли мільйони вимушених переселенців втратили доступ до своїх постійних відділень, але змогли продовжити користуватися банківськими послугами через дистанційні канали.

Як слушно зазначається в дослідженнях господарсько-правового аспекту електронних фінансових послуг, саме завдяки розвитку цифрової інфраструктури вдалося уникнути колапсу платіжної системи, який міг би статися при фізичному знищенні значної кількості банківських відділень [9, с. 24]. Національний банк не лише регулює цю сферу, але й виступає активним учасником ринку, конкуруючи з приватними платіжними системами та стимулюючи їх до підвищення якості послуг.

Варто також звернути увагу на роль Ради Національного банку у формуванні грошово-кредитної політики, яка визначена статтями 8 та 9 Закону України «Про Національний банк України». Стаття 8 Закону України «Про Національний банк України» встановлює, що основними завданнями Ради є розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням, а стаття 9 Закону України «Про Національний банк України» деталізує повноваження Ради, зокрема схвалення та публікацію

цих Зasad, а також щорічне подання їх до Верховної Ради для інформування [2].

Таким чином, Рада виконує функцію своєрідного монетарного парламенту, який задає стратегічні орієнтири, а Правління Національного банку відповідає за оперативне втілення цих орієнтирів у життя. Такий розподіл повноважень запобігає як надмірній концентрації влади в руках одного органу, так і політичному тиску на монетарну політику, оскільки Рада складається з представників різних гілок влади та незалежних експертів. Як зазначається в дисертаційних дослідженнях, саме завдяки такій дворівневій структурі вдається поєднати демократичну легітимність стратегічних рішень з оперативною незалежністю при їх реалізації [19, с. 112].

Серед інших важливих повноважень, передбачених статтею 7 Закону України «Про Національний банк України», слід виділити встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку та звітності, що закріплено в пункті 4, а також організацію системи грошово-кредитної статистики згідно з пунктом 5 [2]. Ці повноваження створюють нормативне та інформаційне підґрунтя для реалізації монетарної політики, адже без єдиних стандартів обліку та звітності порівняння показників різних банків було б неможливим. Національний банк виступає методологічним центром, який забезпечує одноманітне застосування правил бухгалтерського обліку в усіх банках, що дозволяє отримувати достовірну інформацію про стан грошово-кредитної сфери.

Крім того, пункт 31 статті 7 Закону України «Про Національний банк України» передбачає, що Національний банк здійснює аналіз стану фінансової системи щодо фінансової стабільності, а пункт 16 згадувався у контексті прогнозування макроекономічних показників [2]. Усі ці повноваження взаємопов'язані та утворюють цілісний механізм, де кожен елемент працює на досягнення головної мети, визначеної статтею 6 Закону, тобто забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Отже, повноваження Національного банку України у сфері грошово-кредитної політики становлять цілісну систему, яка охоплює емісію національної валюти, регулювання процентних ставок, валютний нагляд, функцію кредитора останньої інстанції та управління золотовалютними резервами, причому всі ці інструменти підпорядковані головній меті, закріпленій у статті 6 Закону України «Про Національний банк України», а саме забезпеченню цінової стабільності. Реалізація цих повноважень в умовах воєнного стану продемонструвала високу адаптивність Національного банку, який зміг оперативно запровадити надзвичайні заходи для запобігання фінансовій кризі, не відмовляючись від стратегічного курсу на ринкове регулювання. Подальший розвиток грошово-кредитної політики має відбуватися в напрямі гармонізації з європейськими стандартами, впровадження цифрових технологій, зокрема електронної гривні, та поступового повернення до гнучкого курсоутворення після стабілізації безпекової ситуації.

## **2.2. Правове регулювання банківського нагляду та контролю НБУ**

Правове регулювання банківського нагляду та контролю, яке здійснює Національний банк України, становить один із найважливіших механізмів забезпечення стабільності фінансової системи держави та захисту законних інтересів вкладників і кредиторів. Цей напрям діяльності Національного банку має потужне нормативне підґрунтя, яке включає як спеціальні закони, так і численні підзаконні акти, що деталізують процедури перевірок, звітності та застосування заходів впливу. Ефективність банківського нагляду безпосередньо визначає рівень довіри до банківської системи, адже саме завдяки нагляду вкладники можуть бути впевнені, що їхні кошти не зникнуть через ризиковану політику того чи іншого банку. Як слушно зазначається в дисертаційних дослідженнях, банківський нагляд є своєрідним фільтром, який

відсіює недобросовісних учасників ринку та не допускає поширення системних ризиків [28, с. 67].

Стаття 55 Закону України «Про Національний банк України» прямо визначає, що головною метою банківського регулювання та нагляду є безпека та фінансова стабільність банківської системи, а також захист інтересів вкладників і кредиторів [2]. Ця мета досягається шляхом постійного моніторингу діяльності банків, оцінки їх фінансового стану, перевірки дотримання економічних нормативів та вимог щодо формування резервів під кредитні ризики. Національний банк здійснює банківський нагляд як на індивідуальній основі, тобто стосовно кожного окремого банку, так і на консолідованій основі, тобто стосовно банківських груп, які включають кілька юридичних осіб, пов'язаних відносинами контролю. Такий дворівневий підхід дозволяє виявити ризики, які виникають не лише в самому банку, але й у його дочірніх структурах, що особливо важливо для великих банківських груп.

Дослідники порівняльно-правового аспекту банківського нагляду слушно відзначають, що консолідований нагляд є одним із ключових елементів наближення українського законодавства до стандартів Базельського комітету з банківського нагляду [8, с. 80]. Такий підхід дозволяє оцінювати ризики банківської групи в цілому, а не лише кожного її учасника окремо, що особливо актуально для великих банківських холдингів. В умовах воєнного стану консолідований нагляд набуває додаткового значення, адже дозволяє відстежувати перетікання капіталів між пов'язаними структурами та запобігати виведенню активів з проблемних банків. Національний банк постійно вдосконалює методику консолідованого нагляду, враховуючи рекомендації міжнародних партнерів.

Важливою особливістю, закріпленою в статті 55 Закону України «Про Національний банк України», є те, що Національний банк не здійснює перевірок та ревізій фінансово-господарської діяльності банків, крім випадку, передбаченого статтею 33 того ж Закону [2]. Це обмеження має глибокий зміст, адже банківський нагляд зосереджується на оцінці ризиків та дотриманні

пруденційних норм, а не на контролі за ефективністю бізнес-процесів або доцільністю витрат. Такий підхід відповідає світовій практиці, де центральні банки перевіряють не те, наскільки прибутковим є банк, а те, чи є його діяльність безпечною з точки зору здатності виконувати зобов'язання перед вкладниками. Зосередження на ризиках, а не на господарській доцільності, дозволяє уникнути надмірного втручання регулятора у внутрішні справи банків.

У випадках, передбачених статтею 33 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк все ж може проводити перевірки фінансово-господарської діяльності, зокрема коли є підстави вважати, що банк приховує свої реальні збитки або порушує вимоги щодо формування обов'язкових резервів. Такі перевірки є винятком із загального правила та проводяться лише за наявності обґрунтованих підозр у зловживаннях, що дозволяє балансувати між ефективністю нагляду та принципом невтручання. Як зазначається в адміністративно-правових дослідженнях, такий підхід визнається оптимальним, оскільки він не створює додаткового адміністративного тиску на добросовісні банки [13, с. 112].

Стаття 44 Закону України «Про Національний банк України» розширює регуляторні можливості Національного банку на сферу валютного регулювання та нагляду, яка тісно переплітається з банківським контролем [2]. Національний банк виступає уповноваженою державною установою при застосуванні валютного законодавства, що надає йому право видавати нормативно-правові акти щодо ведення валютних операцій. Крім того, до його компетенції належить видача, зупинення, поновлення та відкликання ліцензій на здійснення валютних операцій, що дозволяє контролювати учасників валютного ринку. Важливим повноваженням є також встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту.

Встановлення лімітів відкритої валютної позиції дозволяє обмежити валютні ризики, які можуть виникнути у банку через незбалансованість

активів та пасивів у різних валютах. Якщо банк має надто багато активів в іноземній валюті, а пасиви переважно у гривні, то різке знецінення гривні може призвести до збитків, які банк не зможе покрити за рахунок власного капіталу. Національний банк регулярно моніторить дотримання цих лімітів та має право вимагати їх негайного приведення у відповідність до нормативів. Дослідники наголошують, що в умовах воєнного стану контроль за валютними позиціями банків став одним із пріоритетних напрямів наглядової діяльності [26, с. 349].

Запровадження заходів захисту відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції» дає змогу Національному банку оперативно реагувати на кризові явища у валютній сфері. Такими заходами можуть бути встановлення граничних строків розрахунків за експортно-імпортними операціями, обмеження на вивезення готівкової валюти за кордон, а також запровадження обов'язкового продажу частини валютної виручки експортерами. У період повномасштабної війни Національний банк активно використовував ці інструменти, що дозволило уникнути неконтрольованого відтоку капіталу та стабілізувати валютний ринок. Валютний нагляд, який здійснює Національний банк, є важливим інструментом запобігання нелегальному відтоку капіталу та ухиленню від оподаткування.

Стаття 24 Закону «Про Національний банк України» безпосередньо присвячена Основним засадам грошово-кредитної політики, однак вона має опосередковане, але важливе значення для банківського нагляду та контролю [2]. Ця стаття передбачає, що Рада Національного банку розробляє Основні засади на підставі пропозицій Правління, використовуючи макроекономічні показники, розраховані Кабінетом Міністрів України та Національним банком. Від цих Зasad залежить не лише монетарна політика, але й підходи до банківського нагляду, адже оцінка ризиків банків та встановлення економічних нормативів мають відповідати загальним макроекономічним умовам. Наприклад, у період високої інфляції Національний банк посилює вимоги до достатності капіталу банків.

Стаття 24 Закону України «Про Національний банк України» також зобов'язує Національний банк інформувати Верховну Раду України про Основні засади грошово-кредитної політики та стан грошово-кредитного ринку, що створює додатковий канал підзвітності та прозорості наглядової діяльності [2]. Саме завдяки такому інформуванню парламент та громадськість можуть оцінити ефективність наглядових дій Національного банку, зокрема своєчасність виявлення проблемних банків. Крім того, ця інформаційна функція дозволяє банкам краще розуміти стратегічні орієнтири регулятора та адаптувати свою діяльність до змін макроекономічного середовища. Таким чином, нагляд стає більш передбачуваним, що знижує транзакційні витрати банків на дотримання нормативних вимог.

Правове регулювання банківського нагляду в Україні передбачає також застосування заходів впливу до банків, які порушують вимоги законодавства або нормативно-правових актів Національного банку. Такими заходами можуть бути письмові застереження, штрафи, обмеження на проведення окремих операцій, а в найсерйозніших випадках анулювання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку. Вибір конкретного заходу залежить від характеру порушення, його системності, а також від фінансового стану банку та його готовності усунути недоліки. Як зазначається в дослідженнях адміністративно-правового забезпечення діяльності банків, заходи впливу мають бути пропорційними, тобто найсуворіше покарання застосовується лише у випадках, коли м'якші заходи виявилися неефективними [28, с. 134].

Отже, правове регулювання банківського нагляду та контролю Національного банку України ґрунтується на статтях Закону України «Про Національний банк України», які разом визначають мету, сферу та інструменти наглядової діяльності, спрямованої на забезпечення стабільності банківської системи та захист інтересів вкладників. Головним завданням нагляду є не контроль за господарською ефективністю банків, а оцінка їх ризиків та здатності виконувати зобов'язання, що реалізується через індивідуальний та

консолідований підходи, а також через валютний нагляд, який дозволяє обмежувати валютні ризики.

### **2.3. Взаємодія Національного банку України з органами державної влади та міжнародними організаціями**

Взаємодія Національного банку України з органами державної влади та міжнародними організаціями є необхідною умовою ефективного функціонування фінансової системи, адже жоден центральний банк у світі не діє в повній ізоляції від інших інституцій. З одного боку, Національний банк наділений конституційною незалежністю при здійсненні монетарної політики, що виключає пряме втручання з боку Президента, Верховної Ради чи Кабінету Міністрів у його операційну діяльність [1]. З іншого боку, без тісної координації з урядом у питаннях фіскальної політики, державного боргу та макроекономічного прогнозування досягнення цінової стабільності стає неможливим, оскільки монетарні та фіскальні інструменти впливають на економіку не ізольовано, а в системній єдності. Саме тому законодавство передбачає різноманітні форми комунікації, звітності та спільних дій, які дозволяють поєднати незалежність Національного банку з необхідністю узгодженої державної політики.

Взаємовідносини Національного банку з Верховною Радою України мають як підконтрольний, так і партнерський характер, адже саме парламент затверджує кандидатури на посади Голови та членів Ради Національного банку, а також заслуховує щорічні звіти про діяльність центрального банку. Верховна Рада визначає правові засади функціонування банківської системи через прийняття законів, а також встановлює основні параметри державного бюджету, які безпосередньо впливають на монетарну політику. При цьому парламент не має права втручатися в конкретні рішення Національного банку щодо облікової ставки чи валютних інтервенцій, що гарантує захист монетарної політики від популістських тисків. Дослідники слушно

відзначають, що такий баланс є типовим для більшості демократичних країн, де центральний банк є незалежним у межах своєї компетенції, але при цьому підзвітним представницькому органу [18, с. 62].

Особливого значення набуває взаємодія Національного банку з Кабінетом Міністрів України, оскільки узгодженість монетарної та фінансової політики є запорукою макроекономічної стабільності. Хоча Національний банк не підпорядкований уряду, він зобов'язаний підтримувати економічну політику Кабінету Міністрів за умови, що це не перешкоджає досягненню цінової стабільності, як це передбачено статтею 6 Закону України «Про Національний банк України» [2]. Практична координація відбувається через спільні наради керівництва Національного банку та Міністерства фінансів, обмін прогностичними даними, а також через участь представників Національного банку в роботі урядових комісій з економічних питань. У період воєнного стану така координація стала критично важливою, адже спільними зусиллями вдалося забезпечити фінансування оборонних потреб без надмірної емісії та зберегти відносну стабільність валютного ринку. Як зазначається в дослідженнях монетарної політики в умовах війни, саме завдяки ефективній комунікації між Національним банком та Урядом вдалося уникнути дефолту за державними зобов'язаннями та зберегти довіру міжнародних партнерів [24, с. 18].

Важливим напрямом взаємодії є відносини Національного банку з іншими регуляторами фінансового ринку, зокрема з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, а також з органами, що здійснюють нагляд за небанківськими фінансовими установами. Хоча на сьогодні значна частина функцій з регулювання небанківського фінансового ринку передана Національному банку відповідно до законодавчих змін, питання розмежування повноважень та усунення дублювань залишається актуальним. Дослідники наголошують, що створення мегарегулятора на базі Національного банку має як переваги, зокрема концентрацію досвіду та ресурсів, так і ризики, пов'язані з надмірною централізацією влади [15, с. 123]. Тому взаємодія між різними

регуляторами має ґрунтуватися на принципах інформаційного обміну, взаємного узгодження нормативних актів та спільних перевірок у випадках, коли діяльність однієї установи впливає на стан іншої. Лише за таких умов можна уникнути регуляторних арбітражних ситуацій, коли учасники ринку намагаються обійти більш жорсткі вимоги одного регулятора через звернення до іншого.

Не менш значущою є співпраця Національного банку з правоохоронними органами та судовою системою, особливо в контексті протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розслідуванню банківських злочинів. Національний банк зобов'язаний надавати інформацію, що становить банківську таємницю, на законні вимоги слідчих органів та судів, однак порядок такого надання має бути чітко регламентований, щоб уникнути зловживань та порушення прав клієнтів банків. Крім того, Національний банк сам виступає позивачем або відповідачем у судових справах, пов'язаних з оскарженням його нормативно-правових актів або індивідуальних рішень, що вимагає належного юридичного супроводу та високої правової культури. Як зазначається в адміністративно-правових дослідженнях, відносини Національного банку з судовою системою мають будуватися на засадах взаємної поваги до компетенції один одного, адже суди не повинні підміняти собою регулятора, але мають забезпечувати ефективний захист порушених прав [12, с. 87].

Переходячи до міжнародного рівня взаємодії, слід насамперед відзначити співпрацю Національного банку України з Міжнародним валютним фондом, який є одним із найважливіших партнерів України у сфері макроекономічної стабільності. В рамках програм співпраці, зокрема Механізму розширеного фінансування, Міжнародний валютний фонд надає Україні кредитні ресурси, а Національний банк бере на себе зобов'язання щодо проведення певної монетарної політики, дотримання інфляційних цілей та підтримки гнучкого курсоутворення. Виконання цих зобов'язань регулярно перевіряється місіями Фонду, які оцінюють прогрес реформ та надають

рекомендації щодо вдосконалення монетарної політики та банківського нагляду. Дослідники наголошують, що присутність Міжнародного валютного фонду є важливим сигналом для інших міжнародних донорів та приватних інвесторів, які орієнтуються на оцінки Фонду як на індикатор надійності української економіки [24, с. 20]. У період повномасштабної війни співпраця з Міжнародним валютним фондом дозволила Україні отримати значну фінансову допомогу, що була спрямована на підтримку золотовалютних резервів та фінансування критичних видатків бюджету.

Ще одним ключовим партнером Національного банку України є Світовий банк, співпраця з яким зосереджена переважно на технічній допомозі, реформуванні фінансового сектору та впровадженні передових стандартів корпоративного управління. На відміну від Міжнародного валютного фонду, який концентрується на макроекономічній стабільності, Світовий банк більше уваги приділяє структурним реформам, розвитку платіжних систем, посиленню захисту прав споживачів фінансових послуг та підвищенню фінансової грамотності населення. Фахівці Світового банку регулярно надають консультації щодо вдосконалення банківського законодавства, а також проводять оцінку дотримання Національним банком міжнародних стандартів, зокрема принципів Базельського комітету з банківського нагляду. Як зазначається в дослідженнях ролі Національного банку у фінансовій системі держави, технічна допомога Світового банку дозволила запровадити в Україні сучасні методи аналізу ризиків та ризик-орієнтованого нагляду, що значно підвищило стійкість банківської системи [19, с. 158].

Отже, взаємодія Національного банку України з органами державної влади та міжнародними організаціями є складною багаторівневою системою, яка поєднує конституційно закріплену незалежність центрального банку з необхідністю тісної координації з Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, правоохоронними органами, а також з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та Європейським центральним банком. Найбільшого

значення ця взаємодія набуває в період воєнного стану, коли узгодженість монетарної та фінансової політики стає критичним фактором виживання економіки, а міжнародна підтримка дозволяє утримувати стабільність золотовалютних резервів. Ефективність комунікації між Національним банком та іншими інституціями залежить від чіткого нормативного розмежування повноважень, довіри між партнерами та готовності до компромісів заради досягнення спільних цілей.

## ВИСНОВКИ

Таким чином, відповідно до сформульованих завдань і на підставі отриманих у ході дослідження результатів, можна зробити такі висновки:

1. Правова природа Національного банку України є унікальною та багатоаспектною, адже він поєднує в собі публічно владні повноваження, особливий конституційно закріплений статус незалежного регулятора, а також можливість здійснювати окремі елементи господарської діяльності. Його правовий статус не вписується в класичні моделі органів виконавчої влади чи цивільних установ, що вимагає визнання за ним статусу особливого суб'єкта публічного права з виключною компетенцією у сфері монетарної політики, банківського нагляду та валютного регулювання. У сучасних умовах, особливо в період воєнного стану, роль Національного банку суттєво зростає, а його повноваження розширюються, проте основою його діяльності залишається конституційний обов'язок забезпечення стабільності грошової одиниці України.

2. Нормативно-правова база, що регулює діяльність Національного банку України, має складну багаторівневу структуру, яка охоплює Конституцію України, спеціальні закони, підзаконні нормативно-правові акти самого Національного банку, а також міжнародні договори та стандарти. Кожен із цих рівнів виконує власну функцію: Конституція закріплює фундаментальні засади незалежності центрального банку, Закон «Про Національний банк України» деталізує його статус та повноваження, а власні нормативні акти забезпечують оперативне реагування на зміни у фінансовому секторі. У період воєнного стану ця база продемонструвала здатність до динамічного розвитку, що дозволило Національному банку легітимно застосовувати надзвичайні інструменти монетарної політики.

3. Принципи діяльності та функції Національного банку України становлять взаємопов'язану систему, де незалежність, прозорість та стабільність виступають фундаментальними засадами, на яких ґрунтується

реалізація його основних повноважень. Емісійна функція, банківський нагляд, валютне регулювання, забезпечення стабільності платіжної системи та обслуговування рахунків Уряду разом утворюють цілісний механізм, спрямований на досягнення головної мети, а саме захисту гривні та підтримки фінансової стабільності держави. У період воєнного стану ці принципи та функції набули особливого значення, оскільки саме завдяки їм Національний банк зміг оперативно адаптувати монетарну політику до екстремальних умов, запровадивши необхідні адміністративні обмеження при збереженні ринкових засад.

4. Повноваження Національного банку України у сфері грошово-кредитної політики становлять цілісну систему, яка охоплює емісію національної валюти, регулювання процентних ставок, валютний нагляд, функцію кредитора останньої інстанції та управління золотовалютними резервами, причому всі ці інструменти підпорядковані головній меті, закріпленій у статті 6 Закону України «Про Національний банк України», а саме забезпеченню цінової стабільності. Реалізація цих повноважень в умовах воєнного стану продемонструвала високу адаптивність Національного банку, який зміг оперативно запровадити надзвичайні заходи для запобігання фінансовій кризі, не відмовляючись від стратегічного курсу на ринкове регулювання. Подальший розвиток грошово-кредитної політики має відбуватися в напрямі гармонізації з європейськими стандартами, впровадження цифрових технологій, зокрема електронної гривні, та поступового повернення до гнучкого курсоутворення після стабілізації безпекової ситуації.

5. Правове регулювання банківського нагляду та контролю Національного банку України ґрунтується на статтях Закону України «Про Національний банк України», які разом визначають мету, сферу та інструменти наглядової діяльності, спрямованої на забезпечення стабільності банківської системи та захист інтересів вкладників. Головним завданням нагляду є не контроль за господарською ефективністю банків, а оцінка їх ризиків та

здатності виконувати зобов'язання, що реалізується через індивідуальний та консолідований підходи, а також через валютний нагляд, який дозволяє обмежувати валютні ризики.

6. Взаємодія Національного банку України з органами державної влади та міжнародними організаціями є складною багаторівневою системою, яка поєднує конституційно закріплену незалежність центрального банку з необхідністю тісної координації з Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, правоохоронними органами, а також з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та Європейським центральним банком. Найбільшого значення ця взаємодія набуває в період воєнного стану, коли узгодженість монетарної та фіскальної політики стає критичним фактором виживання економіки, а міжнародна підтримка дозволяє утримувати стабільність золотовалютних резервів. Ефективність комунікації між Національним банком та іншими інституціями залежить від чіткого нормативного розмежування повноважень, довіри між партнерами та готовності до компромісів заради досягнення спільних цілей.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.05.2026)
2. Закон України «Про Національний банк України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 14.05.2026)
3. Бабаскін А. Ю. Правовий режим цифрових грошей Національного банку України: цивільно-правовий аспект. Держава і право. Київ: Інститут держави і права НАН України, 2023. № 4. С. 84–99.
4. Балицька М., Ткаченко А. Досвід Національного банку України у забезпеченні стійкості банківської системи. Економіка та суспільство. Київ, 2025. № 72. С. 55–60.
5. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади: монографія. Одеса: Гельветика, 2022. 220 с.
6. Гаркуша Ю. Монетарна політика Національного банку України у період воєнного стану. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Одеса: ОНЕУ, 2024. С. 41–47.
7. Данік Н., Максютенко О. Огляд стратегії Національного банку України щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи. Міжнародний науковий журнал менеджменту, економіки та фінансів. Київ, 2025. № 3. С. 44–51.
8. Дем'янчук А. Банківський нагляд в Україні та ЄС: порівняльно-правовий аспект. Київ: Юридична думка, 2025. 180 с.
9. Добровольська В. В. Господарсько-правовий аспект ринку електронних фінансових послуг. Галицькі студії: юридичні науки. Львів, 2023. № 3. С. 21–25.
10. Добровольська В. В. Правовий аспект безпеки віртуальних активів. Часопис цивілістики. Київ, 2023. С. 60–65.

11. Запотоцька О. В. Щодо питання адміністративної відповідальності Національного банку України. Прикарпатський юридичний вісник. Івано-Франківськ : ПНУ, 2025. С. 98–102.
12. Зубченко В. В. Недержавне пенсійне забезпечення України: фінансово-правовий аспект. Київ: КНЕУ, 2023. 190 с.
13. Козлова Ю. С. Адміністративно-правовий статус Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 180 с.
14. Котик О., Стасюк Б., Щур О. Діяльність Національного банку України в умовах війни. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Рівне, 2024. № 2. С. 69–77.
15. Кузьменко К. Е. Нормативно-правові гарантії забезпечення інституційної спроможності державних регуляторів фінансових послуг. Вчені записки. Київ, 2024. № 78. С. 120–126.
16. Кузьменко О. В., Чорна В. Г., Кожура Л. О. Нумізматична продукція Національного банку України: адміністративно-правовий аспект. Наукові записки. Серія: Право. Кропивницький: ЦДПУ, 2023. № 15. С. 154–158.
17. Кузьменко Ю., Шапошнік А. Цифрові гроші в Україні: правовий аспект. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 182 с.
18. Лазор О., Лазор О., Юник І. Генеза політичної служби: організаційно-правовий аспект. Публічне управління і право: історія, теорія, практика. Київ, 2024. № 4. С. 57–68.
19. Мархевка П. І. Роль Національного банку України у фінансовій системі держави: дисертація. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 240 с.
20. Никонова М. Особливості використання віртуальних активів: фінансово-правовий аспект. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 160 с.
21. Нікіфоров П. О. Монетарна політика НБУ в умовах війни: інструменти, загрози, перспективи. Київ: КНЕУ, 2024. 160 с.

22. Омельченко А. В., Дмитренко Е. С. Адміністративно-правовий статус Національного банку України. Наукові записки. Серія: Право. Кропивницький: ЦДПУ, 2025. № 18. С. 373–377.
23. Омельчук О. С. Цивільно-правовий аспект банківської таємниці. Київ: Алерта, 2024. 150 с.
24. Петрик О., та ін. Політика Національного банку України під час війни. Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві. Київ, 2022. № 4. С. 15–23.
25. Самойленко Г. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового регулювання випуску та реалізації нумізматичної продукції Національного банку України. Київський часопис права. Київ, 2025. № 1. С. 133–139.
26. Татарінова К. В., Старинський М. В. Роль Національного банку України у формуванні валютної політики: правовий аспект. Аналітично-порівняльне правознавство. Ужгород: УжНУ, 2025. № 2. С. 344–350.
27. Турчин К. І. Банківська система України: правовий аспект: дисертація. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 230 с.
28. Хитра І. Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні : дисертація. Львів, 2021. 220 с.
29. Хмеловський Т. Г., Майданюк С. І., Малишко Є. О. Аналіз ефективності втручань Національного банку України у валютний ринок для регулювання курсу гривні. Київ: КНЕУ, 2025. 150 с.
30. Хрустальова Ю. С. Національний банк України як суб'єкт адміністративно-процедурних відносин у банківській сфері. Юридичний науковий електронний журнал. Київ, 2022. № 10. С. 789–791.